

De bouw van de kapel bij het slot in Gouda

De vroomheid van Jan van Blois, heer van Schoonhoven en Gouda, was gezien de tijd waarin hij leefde, misschien niet erg opvallend, de vele schenkingen daarentegen in geld en natura van de graven van Blois duiden wel op een zekere geloofsjiver. De kapelaans, die soms jarenlang rentmeester waren, noteerden met ijver die vrome schenkingen.¹ Op het kasteelterrein in Schoonhoven stond al in de tijd van Jan van Henegouwen, misschien ook al eerder, een kapel. Aan deze kapel was een zogenaamde 'cappelrie' verbonden met een jaarlijkse rente van 12 Lb. Voor dit bedrag droegen de broeders van het karmelietenklooster in Schoonhoven in de kapel op het kasteelterrein ten eeuwige dage een dagelijkse mis op in de kapel van de burcht in Schoonhoven.² In 1364 ontving broeder Ruerich van Hackenbergh, broeder in het karmelietenklooster en kapelaan van Jan van Blois, hetzelfde jaarlijks bedrag van 12 lb aan lijfrente om hiervoor de dagelijkse missen in de kapel uit te voeren. Na de dood van broeder Ruerich zou deze rente voor eeuwig aan het karmelietenklooster vervallen.³

De voorbereidingen van de bouw van de kapel bij het kasteel in Gouda begonnen in 1380 en de feitelijke bouw in 1381, hetzelfde jaar waarin Jan van Blois stierf; de bouw van de kapel doet denken aan een stichting te zijner gedachtenis.

Misschien voorvoelde hij zijn naderende dood, want toen Jan van Blois in 1381 in Gouda op het kasteel verbleef, gaf hij de heren Van Montfoort, Van Asperen en anderen al de opdracht om aan de meesters van de Noodgods voor de bouw van hun kapel op de Haven in Gouda een bijdrage te geven van 21 Lb. 6 sc. 8 d.⁴ Ook nog vlak voor zijn dood bepaalde hij in zijn testament onder andere dat er een stuk natuursteen voor een altaarsteen gekocht moest worden. De altaarsteen werd bewerkt door een steenhouwer, waarna het in de kerk van Gouda geplaatst werd. Op dit altaar waarop een priester de jaarlijkse missen voor de ziel van Jan van Blois zou opdragen in de parochiekerk van Gouda stond een jaarlijkse rente van 25 Lb. 12 sc. 6 d. Hollants. Deze rente werd betaald uit de erfrenten die stonden op de percelen grond van het gewezen bos bij Gouda.⁵ Vlak voor de wijding in juni 1383 werd dit altaar nog verhoogd door een metselaar, omdat er waarschijnlijk nog geen sokkel onder aangebracht was.⁶

De vrome schenkingen van mijns liefs heren Jan van Blois

De vroomheid van graaf Jan van Blois bleek niet alleen uit de aanwezigheid van de kapel in Schoonhoven, uit de kapelaans in vaste dienst maar vaak ook uit de vaste posten in de rekeningen. Zijn kapelaan begeleidde Jan van Blois bijna op alle reizen, droeg dan dagelijks de missen op en deelde op verzoek van de graaf de offeranden uit.

Eénmaal per jaar werden offergaven of aalmoezen aan de 'parochiepape', de pastoor, van de kerk in Schoonhoven uitgereikt, dat wil zeggen, het bedrag werd samengesteld uit het aantal dagen, dat Jan van Blois aanwezig was in Schoonhoven en de mis in de kerk bijwoonde. In het boekjaar van februari 1374 tot 2 maart 1376 waren dat bijvoorbeeld 138 dagen.⁷ Eveneens werd ieder jaar een vast bedrag uitgekeerd voor de jaarlijkse memoriemis 'voer mijn vrouwe van Byaumont' aan de parochiekerk in Schoonhoven, aan welke kerk ook een jaarrente betaald werd op de 'cappelrie' van het Onze Lieve Vrouwe-altaar. Voor de kleding van dwaze Hannes uit Schoonhoven, dit onder het thema liefdadigheid, werd elk jaar een bedrag ter waarde van 4 Lb. betaald, voor het jaargebed in het gasthuis van Gouda ontving de gasthuispaap een vaste toelage en voor de priesters van het Onze Lieve Vrouwe-altaar en het St-Nikolaas-altaar in de parochiekerk van Gouda ontvingen de kerkmeesters jaarlijks voor iedere priester een bedrag van 5 sc.⁸

¹ In de jaren 1361- 1363 was dat Gijsbrecht den Stomme, ook kapelaan van de graaf, vanaf 1363-1367 was Jan Tolnaer kapelaan en rentmeester. Over de jaren 1380 tot en met 1386 was dit Jan Tolnaer kapelaan van de graaf van Blois

² A. Speetjens, "The founder, the Chaplain and the Ecclesiastical Authorities, Chantries in the Low Countries", 195-207 in: R de Weyert, K. Ragetli, A J Bijterveld and J. van Arethals (eds.), *Living Memoria, Studies in Medieval and Early Modern Memorial Culture of Truus van Bueren*. (Hilversum 2011) 195-197. Een capellanie in de rekeningen aangeduid als een 'cappelrie' werd gesticht door hetzij een individu, een groep mensen zoals man en vrouw of een gilde. Het bedrag aan geld, renten of goederen viel niet toe aan een kerk of kapel, maar aan de speciaal aangewezen priester of kapelaan van de capellanie. Er was niet altijd een kapel nodig voor een capellanie, een altaar bleek al voldoende.

³ NA inv. nr. 40 f 113v.

⁴ NA inv. nr. 108 f 40v.

⁵ NA inv. nr. 108 f 81 en inv. nr. 109 f 10v.

⁶ NA inv. nr. 109 f 79.

⁷ NA inv. nr. 50 f 18.

⁸ NA inv. nr. 102 f 18, in dat jaar werd niet betaald voor de diensten op de beide altaren, omdat die niet gedaan waren en 105 f 21 'heer Adam ter Goude die mijn heer jaerlix sculdich is ter papelicker prebende int gasthuys'

Zoals al gezegd vergezelde broeder Ruerich, de kapelaan van de graaf, hem meestal op zijn reizen naar Henegouwen of tijdens krijgstochten bijvoorbeeld naar Pruisen, maar ook op zijn tocht naar en tijdens het beleg van Ghildenborch. Op die reizen en tochten liet Jan van Blois een spoor van aalmoezen na in iedere stad en in iedere kerk en klooster waar hij langs kwam of die hij speciaal bezocht. Nog vóór zijn tocht naar Pruisen in 1368 schonk hij het karmelietenklooster in Schoonhoven een bedrag van 18 Lb. opdat de broeders 'neerstelic' voor hem zouden bidden op zijn tocht naar Pruisen. Dit bedrag was overigens bedoeld als een tegemoetkoming in de bouwkosten van het klooster.⁹ Altijd voordat de graaf zijn reis vervolgde, gaf broeder Ruerich op bevel van Jan van Blois aalmoezen in kleine munt aan de arme mensen voor de kerken en aan diegenen die men onderweg tegenkwam. Op diezelfde reis naar Pruisen en op bevel van de graaf gaf broeder Ruerich aan de Onze Lieve Vrouwenkerk in Aken na zijn bezoek aan de kerk en de sacristie met de kerkjuwelen en nog aan de karmelieten in diezelfde stad 17 sc. In stad Keulen schonk de graaf aan de kerk van de Heilige Drie Koningen en de kerk van de Elfduizend Maagden ieder één zware gulden. Behalve de kerken in Keulen ontvingen de predikheren en twee minderbroeders in Dantzig, de predikheren in Ewinghen en Onze Lieve Vrouwenkerk in Kassel ieder een zware gulden.¹⁰

De jaarlijkse uitkeringen, de aalmoezen op zijn reizen en het gebruik van de bestaande kapel bij het kasteel in Schoonhoven geven aan de vroomheid van Jan van Blois een zekere uitstraling, waardoor de bouw van de kapel in Gouda na zijn dood omstreeks Pinksteren in 1381 enigszins te begrijpen valt. Zoals bekend stond de kapel in Schoonhoven al bij 'den huse' de benaming van het kasteel dat consequent zo aangeduid werd. Blijkbaar waren nauwelijks herstelwerkzaamheden noodzakelijk tijdens het verblijf van Jan van Blois aan de kapel in Schoonhoven, in tegenstelling tot de vele andere gebouwen op het terrein die vaak wegens slecht weer en verval hersteld en vernieuwd moesten worden. Alleen in het jaar 1363 werd de kapel genoemd omdat de wijbischoep, een bisschop die wel de wijding door de paus had ontvangen, maar geen eigen bisdom had, in de kapel een altaarsteen wijdde.¹¹ Behalve de jaarlijkse kosten van kaarsen voor de kapel, bleef de kapel in Schoonhoven vrijwel onvermeld.

De bouw van de kapel in Gouda

De feitelijke bouw van de kapel bij het kasteel in Gouda begon in hetzelfde jaar 1381 waarin Jan van Blois stierf.

Meester Hondertmarc uit 's-Hertogenbosch was in 1380 al aangetrokken als bouwmeester voor het nieuwe bouwproject. Dit project bestond uit de bouw van twee ronde torens met daartussen een 'camer', een klein huisje, en met daarachter een muur. In 1380 werd het bouw materiaal al in ruime hoeveelheden ingekocht, men bestelde enkele honderdduizenden kleine en grote stenen.¹² In 's-Hertogenbosch kocht meester Hondertmarc 3170 elzen en beukenhouten balken voor de fundering in. In tegenstelling tot de funderingen van de bestaande vierkante torens van het kasteel, waarvoor het funderinghout alleen uit elzenhout bestond. In Antwerpen werden enorme hoeveelheden natuursteen gekocht, waaruit onder andere blijkt dat men fraaie gebouwen wilde neerzetten. Op aanraden van meester Willam werd bij de vrouw van Joest Hermans uit Gouda alvast maar rode arduin ingekocht, want de zending uit Antwerpen liet op zich wachten doordat de natuursteen door de vele verladingen breuken vertoonde; dat leverde alleen maar vertraging van de bouw op.

In de eerste week van april in 1381, toen Jan van Blois nog leefde, want hij stierf omstreeks Pinksteren, begon men te heien met slechts één heibok: dat werden er al snel meer, omdat het werk te langzaam vorderde, uiteindelijk werkte men begin juni met 5 heibokken. Begin juli 1382 was het heiwerk klaar en werden de fundamente en de buitenmuren opgemetseld.¹³ Gemiddeld werkten er 45 metselaars, 25 opperlieden, 6 steenhouders en 3 timmerlieden tot en met begin november aan de funderingen en de opbouw van de buitenmuren van de torens en de 'camer'. Aan arbeidsloon werd er dat boekjaar 603 Lb. 3 sc. 8 d. Hollants uitbetaald. Ter vergelijking het jaarsalaris van de kastelein op het kasteel in Schoonhoven bedroeg 20 Lb, exclusief kost en inwoning.

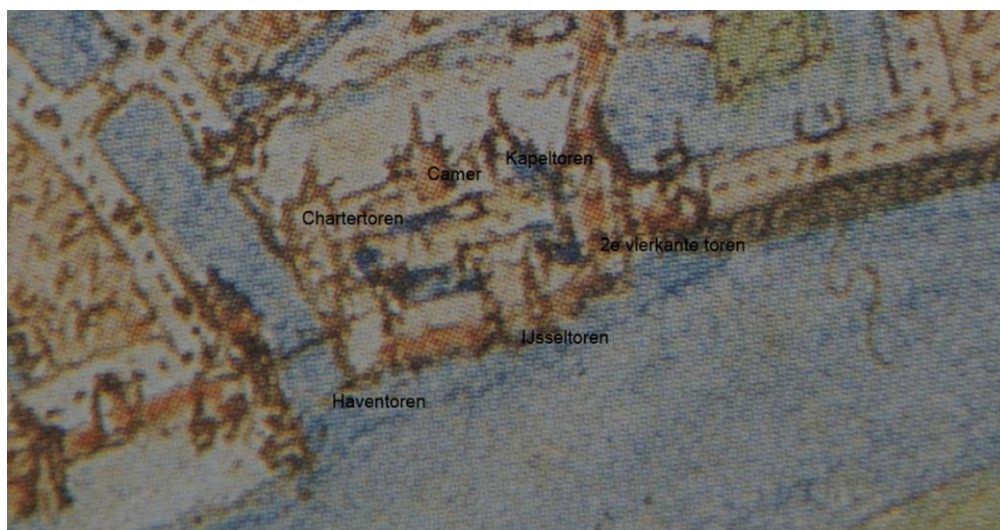
⁹ Archief van de graven van Holland, Nationaal Archief, Den Haag nummer toegang 3.19.10, inv. nr. 39: 24 december 1362 tot 25 december 1363. f 5

¹⁰ NA inv.nr. 45 f 8 en 8v

¹¹ NA inv. nr. 39 f 59v

¹² NA inv. nr. 108 f 52- f 54

¹³ NA inv. nr. 108

Afb.1 7a Gouda (minuut) getekend door Jacob van Deventer (3e kwart 16e eeuw)

Van de twee torens werd de ene toren in de rekeningen in eerste instantie omschreven als de grote toren en de andere werd aangeduid als de kleine toren, later duidde de rentmeester Jan Tolnaer de grote toren aan als de waardrobe-toren en de kleine toren als de kapeltoren. De waardrobe is een kleedvertrek en tegelijkertijd een garderobe voor alle kleding met de bijpassende sieraden en talrijke accessoires met de daarbij behorende vertrekken. Alle torens van de kastelen in Gouda en Schoonhoven hebben een dergelijk ruimte. Deze waardrobe-toren in Gouda werd veel later weer de chartertoren genoemd.

De architectuur van de beide torens was identiek. De kelderruimte was overwelfd en beide torens werden even sterk verankerd, in de 'grote' toren werden schietgaten aangebracht en in de 'kleine' toren kwam een raam met een luik voor een wachter en beide torens hadden een valbrug. Om een indruk te krijgen van de afmetingen; in beide torens werden op de eerste verdieping eiken balken verwerkt van 8.16 m lang bij 0.47 m dikte.

In december 1382 konden de metselaars en timmerlieden, nadat de torens afgedekt waren, alleen voorbereidend werk doen zoals het hout op maat zagen en de natuurstenen ornamenten passend maken, want in die tijd brachten Guy van Blois en zijn vrouw Maria van Namen hun eerste bezoek aan de Noord-Nederlandse gebieden van de graaf. Hun verblijfplaats zou het kasteel van Schoonhoven zijn, waardoor de nodige voorbereidingen getroffen moesten worden. Pas in juli kon het bouwproject in Gouda weer voortgezet worden. Weer werden vele metselaars, gemiddeld zo'n 30 man en 6 tot 8 steenhouwers ingezet tot begin november. Voor de steenhouwers was een overdekte werkplaats ingericht en dezen werkten dag in dag uit om de natuurstenen onderdelen op maat te maken, zoals de neuten, drempels en kozijnen. Ten behoeve van de steenhouwers werden de beitels voortdurend gehard en geslepen en de metselaars, de timmerlieden en de steenhouwers kregen gezamenlijk zo'n twaalf dozijn werkhandschoenen bij hun werk.¹⁴ In de kapel werd een drietal traliewerken voor de ramen gemaakt. Men gaf de voorkeur aan groene leien voor de dakbedekking en daarom kocht de provoost in Henegouwen, één van de leden van de grafelijke raad, ongeveer 100.000 groene leien voor de torens en de 'camer' in april 1383. De verscheping naar Gouda van die lading was zeker niet gemakkelijk en vergde de nodige tijd, aangezien de leien vanuit Henegouwen vaak overgeladen moesten worden.

De kapel werd van binnen inclusief de draagbalken rood geverfd met rode aarde, waarbij tijdens het verven een verwarmde ruimte noodzakelijk was; dit gebeurde met steenkolen die door de metselaars brandende werden gehouden. Na het verven werd het dak van de kapel tijdelijk gedekt met riet, alleen de 'camer' het huisje tussen de twee torens kon met de groene leien door een meester-leidekker uit Utrecht gedekt worden.¹⁵ In augustus 1383 begon Jan Koec, de meester-timmerman in vaste dienst van de graven Van Blois, de steunbalken te maken en de mallen voor de bogen. Hij betimmerde de ruimten in de torens en vanaf begin november maakte hij het kapegint van de kapel. Het jaar daarna toen het werk in de kapel weer begon, werd het riet weggehaald en betimmerde Jan Koec het spantgebint. De kapeltoren had evenals de waardrobe-toren drie verdiepingen. Op de tweede verdieping van de kapeltoren maakte de timmerlieden drie houten luiken en de bovenste verdieping

¹⁴ NA inv. nr. 109 f 84- f 87

¹⁵ NA inv. nr. 110 f 72

werd met 12 ankers versterkt; de twee traliewerken voor de ramen op de kapeltoren wogen maar liefst 251 kg.¹⁶ In september 1384 werkten drie steenhouwers en zeven metselaars aan de kapel en aan de omgang boven op de kapeltoren. Het dak van kapeltoren werd betimmerd met eiken planken. Beide torens waren voorzien van schoorsteenpijpen maar alleen op de waardrobe-toren kwamen een vaan en een spits te staan; de kastelein, toentertijd heer Hubrecht van Montfoort, betrok een kamer op de grote waardrobe-toren.¹⁷ De kapeltoren had slechts vijf deuren in tegenstelling tot de waardrobe-toren, die er achttien had. Wel was er een apart vertrek in de kapeltoren die de aalmoeskamer genoemd werd; de functie als een soort Heilige Geesttafel avant la lettre lijkt mij duidelijk, ook in Schoonhoven bestond ook een dergelijke aalmoeskamer. In 1386 was het bouwproject, dat begon in 1380 min of meer klaar, in zoverre dat gegevens over nieuwbouw in Gouda na 1391 niet meer in de rekeningen voorkomen.

Na de dood van Guy van Blois voor Kerstmis 1397 werden de zaken van de graven van Blois snel geregeld. De graaf van Holland Aelbrecht van Beieren stelde 26 december 1397 Jan de bastaart van Blois aan als kastelein en 7 januari 1398 reisde hij naar Gouda en Schoonhoven om de goederen persoonlijk in ontvangst te nemen.¹⁸ Tegelijkertijd werd de administratie natuurlijk overgedragen aan de grafelijke domeinen. In de rekeningen van 1398 werden twee nieuwe deuren met hang- en sluit werk in de kapel aangebracht, de kapelvloer werd betegeld en men voorzag de haard van speciale haardtegels. De kapeltoren kreeg nu ook een spits die de waardrobe-toren al 14 jaar daarvoor had gekregen in 1384. De vraag is of het hier herstelwerkzaamheden betrof of dat de betegeling en de kapeltoren nog afgemaakt moesten worden.

Helaas is er geen wijdingsdatum bekend, maar wel is bekend dat vanaf 1410 een vast bedrag aan de priester van de kapel een bedrag van 12 Franse schilden per jaar werd uitgekeerd.¹⁹ De laatste priester heer Cornelis Gielis ontving 20 Carolus gulden per jaar tot en met 1578, het jaar van zijn dood.²⁰ Na de afbraak van het kasteel bleef alleen nog maar de chartertoren ofwel de waardrobe-toren staan.²¹ Wel is vrijwel zeker dat na de afbraak van de kapel in 1578 de natuurstenen ornamenten waarschijnlijk op heel wat plaatsen in Gouda terug te vinden moeten zijn.

drs. A. G. Bontenbal.

¹⁶ J.M. Verhoeff, *De oude Nederlandse maten en gewichten*. (Amsterdam 1983 tweede druk) 1 pond = 469,4 g in Schoonhoven.

¹⁷ NA inv. nr. 115 f 178

¹⁸ Living Memoria, studies in medieval and Early Modern Memorial Culture, Rolf de Weyert, Kim Ragetti, Arnoud- Jan Bijsterveld and Jeannette van Arenthals (ed.) D.E.H. de Boer, *Metra de Morte, Eine lateinische Totenklage über den verstorbenen Graf Guy von Blois (1397)*, als Teil der sich entwickelnden Memoriakultus, 131-147

¹⁹ Groot Placaetboeck, inhoudende de placaten ende ordonnantien van de hoogh- Mog: heeren Staten generael der vereenighde Nederlanden, ende van de ed: Groot mog: heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, mitsgaders van de ed: mog: heeren Staten van Zeelandt ('s Gravenhage 1658) deel IV, 151, 1410 verpachting van de vreemde accijnzen in Gouda waarvan de kapelaan van de cappelrie op ons kasteel 12 Franse schilden ontvangt en de rentmeester van de graaf 70 schilden.

²⁰ SAHM, Gouda, 0090.566-701- 708, 566-708 de kerkmrs wordt gevraagd de susters van wijlen mr Cornelis uyte goeden van de Noodgodscapelle 10 gld 10 st te betalen is een gelijke somma haer competierende van dat voors huys als vicarius de capellie gedient heeft in 1578> brief 1579

²¹ SAHM, Gouda 0001.1047 f 23 'die capelaen van der capelle opt hoff ter Goude van misse te doen opt slot 12 Vranckrijkse scilden van 5 Carolus gulden 't stuck tjaers'. 24v 'op de domeinen ende zijn lijfrenten'